

Prof. Dr. Deniz İNCEDAYI
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü

Yerelden Kopmak ve “Başka Yerde Mimarlık”

“Herşeyi tüketen insan
o mutlu sonda kendini tüketmiş olmaz mı?”¹

Bugün mimarlığın gündeminde egemen küresel politikalar paralelinde hızla dönüşen ve kimliksizleşen kentin sorunları ağırlık kazanıyor. Dünya ülkelerinde birörneklemiş, metalaşmış kentsel mekânlar adeta birbirleriyle yarış halindedir. Ülkemizde ise, dış kaynak bağımlısı ekonominin inşaata dayanan yatırım anlayışı egemenliğini ilan etmiş durumda ki; “konut” artık yaşam ve çevre değerleriyle birlikte varılmaktan oldukça uzakta, değişim değerine koşut bir menkul değer olarak hızla yükselişini sergiliyor. Bu ekonomi-politik tabloyla birlikte, yerel kültürlerin mekânsal izleri de giderek silikleşirken, “küresel” yaşamın alışkanlıkları her alana damgasını vuruyor. İnsan ve toplum araştırmaları ile tarihi kültürel değerlerin bilgisi tasarım süreçlerinden adeta yalıtılmış durumda. Süreç yerelin kimliğini, birikimini ve kültürünü yok olmaya mahkûm kılıyor (Resim 1).

Resim: 1
İstanbul Ataşehir'den
görünüm,
(Demir, 2012).

¹ Timuşin 2013, 76.

Resim: 2

Resim: 3

Konuya mimarlığın ve kentsel tasarımın içinden bakıldığında, mesleki “ürün”ün hatta “süreç”in sermayenin cazip aracına dönüştüğünü, bilimsel nesnel doğruların göz ardı edildiğini söylemek de yanlış olmaz. Kentsel kamusal mekân menkul değere dönüşürken uluslararası sermayenin “marka” kentlerinde “imar” -anlamının dışına çıkarak- çevrenin, doğa ve kültür değerlerinin tahrip olmasının, giderek de yitirilmesinin aleti oluyor.

Sınırsız ve sorgusuz yatırım daha geniş çerçevede “insan hakları”, “kentli hakları”, “kültür-sağlık-çevre hakları” gibi boyutlarıyla uluslararası toplumun, mesleki sözleşmelerin ve hukukun da konusu oluyor. “Yerele yabancılaşma” diğer taraftan yeni sosyal, kültürel, yasal ve etik sorunları da beraberinde gündeme getiriyor.

Bu yazıda, İstanbul kentinin aynı çerçevede yoğunlaşan konut üretimi ve çevre politikalarına değinilerek, bunların kent, kültür ve giderek de yaşam kalitesi bağlamında eleştirisi yapılmaktadır. Çağdaş konut üretiminin bilimsel yeniliklerle beslenen, sosyal ve kültürel sorumluluklar çerçevesinde ve kamu hakları anlayışıyla örnekler sergilemesi beklenirken, birçok dünya kenti gibi, İstanbul da yoğun imar sürecine teslim olmuş, özgün değerlerine yabancı, yerelden kopuk olumsuz bir dünya kenti örneği konumuna gelmiştir. Sorun, konuta karşı getirilen “menkul değer” anlayışının yarattığı beton yığınlarının ötesinde, politik yaklaşımdan kaynaklanan sosyal ve kültürel sorunlar, kentsel ayrışma ve yabancılaşma ile kaynakların ve ekosistemin sorunu olarak da anlaşılabilir (Resim 2).

Bir taraftan kültürler arası barışı ve diyalogu geliştirmeye, çoğulcu ve katılımcı kent yönetimini yaşama geçirmeye, mesleki rolleri yeniden tanımlamaya çalışırken, diğer taraftan kenti tarihinden, kültüründen ve insanından soyutlayan yapılaşma anlayışına açmak, temelde bir kamu yararı ihlali olarak görülebilir.

Afet politikaları ve kentsel yaşam kaliteleri açısından “kaçınılmaz” olarak tanımlanan dönüşüm süreci, farklı açılardan bakıldığında kendi başına soruna dönüşmektedir. Kentin köhneleşmiş merkezi alanlarında gündeme getirilen “yenileme” projeleri (Tarlabaşı, Fener-Balat, Fikirtepe, Sulukule vb.) yerel sakinler açısından sürgün ya da etnik ayrımcılık projeleri olarak algılanmaktadır (Resim 3).

Ayrıca söz konusu alanlarda özgün mimari ve kültürel değerlerin, sosyal niteliklerin, geleneklerin yok edilmeleri açısından kentin tarihi bir kırılma noktasında olduğunu söylemek de olanaklıdır (Resim 4).

Resim: 4

Resim: 2

İstanbul Atasehir'den
görünüm,
(Demir 2012).

Resim: 3

İstanbul Sulukule'den,
(Pınar 2009).

Resim: 4

İstanbul Tarlabaşı'ndan,
(Pınar 2009).

Resim: 5

Resim: 5
Istanbul Atasehir'den
(Incedayi, 2013)
Resim: 6
Konut reklamlarından, 2013

Resim: 6

Burada eleştiri, üretilen konut çevrelerine yönelik değildir kuşkusuz. Kentsel ve çevresel politikaların mekânı kullanma ve dönüştürme biçimi, toplumsal yaklaşımı ve yerel değer karşısındaki anlayışına karşıdır. Sorun, doğal alanın tahribatı, imar yoğunluğu, mimarlık ve kentsel planlama kalitelerinin düşüklüğü ile sınırlı da değildir. Bunun ötesinde daha büyük ölçekte, kamusal mekâna ve haklara yaklaşım, önceliklerin kamudan öze kayması meydanlar, kıyılar, yeşil alanlar, tarım arazileri, su havzalarının kullanımında ayrımcılığın egemenliği ve sosyal ve ekolojik sürdürülebilirliğin sorunudur.

Batı'nın uzun tartışmaların ardından terk ettiği "soylulaştırma" anlayışına alternatif olarak bugün dünya ülkeleri yeni konut üretim politikalarıyla, çevresel ve sosyal duyarlılık, enerji verimliliği, ekonomik erişilebilirlik, katılım, kamu hakları, miras değerleri gibi konuları gündeme getirmeyi ve başarılı örneklerini sergilemeyi amaçlıyorlar. Ülkemizde ise konut üretiminin soylulaştırmanın, sosyal ayrışmanın ve doğal çevresel tahribatın aracına dönüştüğünü görmek meslek alanında ciddi bir endişe yaratmaktadır. Uluslararası ve ulusal emlak spekülörlerinin sadece konutu değil ama imarı "piyasa değişim değeri" üzerinden yatırım aracına dönüştürmeleri, ülkenin ve kültürlerin mimarlık birikimlerini de yok saymaktadır (Resim 5).

Emlak sayfalarında bir taraftan, Büyükçekmece'de "Toskana Vadisi", İstanbul'da "Alaçatı Evleri" ya da "Venedik", Küçükçekmece'de "Bosphorus City" projeleriyle sahibi olmayan dünyalarda yaşama çağrısı yapılırken, diğer taraftan da kentün doğal değerleri, oksijen depoları, su havzaları üzerinde yerleşen konutların, "büyük fırsat", "kente hükmetme aracı", "özel bir ayrıcalık" vb gibi açıklamalarla, sosyal ve ekonomik fırsatçılık, ayrımcılık ve mekânsal egemenlik anlayışı körüklenmektedir (Resim 6).

Satış ilanlarından ve medyadan da kolaylıkla izlenebileceği gibi, emlak ve konut bir "fırsat" olarak değerlendirilmekte, yatırım aracı olarak görülmektedir. Dolayısıyla, konut üretiminde de işlevsel, çevresel kaliteler yerlerini kısa sürede kar getirici, küresel yaşama

Resim: 7

uygun, satışı kolaylaştırıcı (ulaşım ağları üzerinde, kapalı sitelerde, yeşil alanlarda özel izinli, kamusal hakları özelleştiren, “teraslı” ve “havuzlu”, alışveriş merkezi olan vb. gibi) ölçütlere bırakmaktadır.

Bu nitelikleriyle konut üretiminde aktörler de değişmekte; bilimsel uzmanlıklar, sosyal araştırma ve çevresel değerlendirmeler göz ardı edilmekte, süreç sermayenin yönetiminde yatırımcıyla yöneticinin işbirliğiyle örgütlenmekte ve dolayısıyla kent denetimsiz imar kaosuna çekilmektedir (Resim 7).

Bunun da ötesinde sorun, kentsel kararlar mekanizmasında ve gelişen otoriter yaklaşımda aranmalıdır. Bilimselliğin ve kültür birikimlerinin devre dışı bırakılarak sermayenin ve siyasi erkin işbirliğiyle oluşan kararların çevre üzerinde yarattığı çok yönlü yıkım kentin birçok alanında açık biçimde izlenebilmektedir. Kentin çeperleri olsun, merkezi alanları olsun kamusal ulaşımın sağlanamadığı, yerel sakinlerin tepkilerinin bastırıldığı daha da önemlisi, uzmanlıkların devre dışı kaldığı imar süreci, kültürlerin başkenti İstanbul için kabul edilemez tabloyu dünyanın gözleri önüne sermektedir.

Mimarlığın ve mekânın metalaştırılması, mimarlığımızı olduğu kadar çevre, kültür ve eğitim politikalarımızı, insan hakları duyarlılığımızı da küresel ölçekte en alt seviyelerine indirmekte ve sürecin tarihi belgelerini oluşturmaktadır. Bu nedenle bugün meslek alanımızda, öykünmeden ve gösteriş mimarlığından uzak, yerel olana, özgün varlıklara ve insana değer veren duyarlı politikanın temel bir yaklaşım ve meslek ilkesi, ahlaki olarak benimsenmesi konusu acil bir dayanışmayı gerektirmektedir.

Çevremizde giderek aynılan konut alanlarının, çevresel ve toplumsal bağlamdan kopuk yapıların yere özgü nitelikleri, tasarım ilkeleri, toplumsal araştırmaları mimarlığın bilgi

Resim: 7
İstanbul, Göztepe
(Incedayı, 2013)
Resim: 8-9
2014 Durban Dünya Mimarlık
Kongresi afişlerinden

Resim: 8-9

ve üretim alanına nasıl girebilir? Ülkemizde ve dünyada giderek yaygınlaşan disiplinler-arası anlayış yaşama nasıl taşınabilir? Bilimsel çalışmaların ve uzmanların yönetimlerle koordinasyonu ile kurumlar arası (eğitim, yönetim, sivil toplum gibi) ilişkiler mesleğin süreçlerinde aranabilir mi?

Çok sayıda benzer soru burada sıralanabilir. Mekânın ve mesleğin küresel piyasa politikalarına koşut değişiminde kaçınılmaz sorular. Süreç karşısında küresel ölçekte gelinen ortak nokta, dünya mimarlarının 2014 Dünya Kongresi’nde de önemli bir tartışma platformu yaratmayı hedefliyor...

2014 Durban Dünya Mimarlık Kongresi’ne Doğru...

“Başka Yerde Mimarlık” (Architecture Otherwhere)

Güney Afrika Cumhuriyeti’nin doğu kıyısındaki liman ve turizm kenti Durban’da gerçekleştirilecek olan 2014 Dünya Mimarlık Kongresi’nin teması “Başka Yerde Mimarlık” (Architecture Otherwhere) olarak belirlenmişti. Temayla dünyanın farklı bölgelerinden, kıtalarından bir araya gelen mimarlarla paylaşılmak istenen; farklı özelliklerin, yerelliklerin, özgün kültürel ve sosyal değerlerin mimarlıkla ilişkisi üzerinde tartıştırabilmek ve bugünün global bakışının tersine yerelliğin mimari tasarım sürecindeki yerini vurgulamak. Ana temanın altında “ekoloji” (ecology), “dirençlilik” (resilience), “değerler” (values) alt başlıklarıyla ise, mimarlığın karmaşık süreç içerisinde oluşturacağı ortak stratejik ilkelere, tavra işaret ediliyor, kentsel mekânın kullanımında küresel ortak hedeflerin altı çiziliyor. Başlığın hedefi, mimarlığa, kentsel planlama ve tasarıma katılımcı bir zihniyetle yeniden bakabilmek. Evrensel boyutta yaygınlaşan mekânsal birörnekleşme sorunu karşısında, yerel değerleri ve toplumların özelliklerinin çevresel yansımalarını yeniden yorumlayabilmek (Resim 8-9).

“Başka Yerde Mimarlık” temasının, demokratikleşme tarihi açısından özel bir yeri olan Güney Afrika Cumhuriyeti’nde seçilmiş olması da bir rastlantı değil şüphesiz. Uzun yıllar toplumsal çatışmalar ve gerginlikler sonrasında yaklaşık 20 yıllık bir demokrasi geçmişi olan toplum açısından çoğulculuk ve katılım tartışılmaz değerler. Mimarlığın da bu çerçevedeki toplumsal çözümleyici rolü ve sosyal katkıları kongreden bir diğer beklenti olarak ortaya konuluyor. Mimari çözümlerin, tekil ölçekten çıkarak çevresel, toplumsal ve kültürel bağlama koşut yeni bir çerçeve çizmesi bekleniyor (Resim 10-11-12).

Binaların/tasarımların, kendi sınırları içinde değil, çevre ilişkileriyle birlikte değerlendirilmeleri, yarattıkları sosyal iletişim, kentsel çok yönlü etkilerin çeşitli başlıklarla tartışmaya açılması amaçlanıyor.

“Başka Yerde Mimarlık” böylesi bir bakışla, teknolojik gelişmelerin hızlı gelişmeleri tetiklediği zamanımızda, yoğun iletişim ve bilgi çağında, mimarlıktan farklı beklentileri ortak hedef olarak getiriyor.

Sivil toplumun katkısını ve bilimsel araştırmaları dışlamayan, yereli değerlendirebilen, mimari kimliksizliği reddeden, bunun da ötesinde kente sosyal bağlamdan yaklaşabilen, çevresel duyarlılığı öne çıkartan “başka” bir bakış...

Dünyanın birçok ülkesinden olabileceği gibi, Güney Afrika Cumhuriyeti mimarları arasından da böylesi bir bakışı meslek alanına taşımış ve başarılı uygulama örnekleri vermiş mimarlardan burada söz edilebilir. Geçen yıllarda kentimizde de konferans vermiş olan Joe Noero, projelerinde ülkesinin sosyal sorunlarına, demokratikleşme sürecine katkı

vermeyi amaçlıyor. Dönüşüm önerilerinde mekânsal eşitliğin ve kamusal yararın sözcülüğü rolünü üstleniyor. Diğer bir Güney Afrikalı mimar Peter Rich ise, çevresel doğal ve kültürel zenginliği, dünya mirası listesindeki yerel varlıkları özgün mimarisıyla tanıtmayı amaçlayan “Mapungubwe Merkezi” binasıyla “2009 Yılı Dünya Binası” ödülüne layık görüldü. Yerelliğin mimari değer olarak önemini vurgularken, insan, doğa ve tasarım ilişkisine dair yorumlarını ustalıkla ortaya koyuyor.

Mesleğin dünyaca kabul görmüş üst düzey başarı örneklerinin ardından, planlama ve tasarım alanına ve giderek yaşama pazarlama aracı olarak bakan anlayışı kavramak kolay olmuyor. Kamusal yararın önceliğini, doğal, kültürel ve sosyal değerlerin yaşatılmasını tartışmadan, çevreye sonuna kadar duyarlı ve saygılı anlayışın bugün meslek alanımızdaki örgütlenmesi bu nedenle her zamankinden daha da değerli ve mimarlığı “başka yerde” arıyor...●

KAYNAKÇA

- İncedayı, Deniz. 2013. Kent ve Konut Politikaları. *Mimar.ist.* 47
İncedayı, Deniz. 2004. *Ada dan Odaya*. İstanbul: Bağlam Yayınları
Keleş, Ruşen. 2013. *100 Soruda Çevre – Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*. Ankara: Yakın Kitabevi
Timuçin, Afşar. 2013. *Felsefenin Önceliği Bilgi Sorunu*. Bulut Yayınları
2010. *Ekolojik Perspektifler* (ed. A. Cıraoğlu). TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını

Resim: 10-11-12
Güney Afrika Cumhuriyeti, Durban'dan
görünümler (İncedayı, 2013)